

MUQIMIY VA JADID ADABIYOTI: G'OYAVIY VA BADIY UYG'UNLIK NUQTALARI

Meylixolov Mahmudbek O'lmasbekovich,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi
mahmudmeylixolov@gmail.com

Dilmurodov Jurabek Ulug'bek o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi
drujbek2005@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida o'zbek adabiyotida muhim o'rin tutgan Muqimiy ijodi hamda jadid adabiyotining o'zaro g'oyaviy va badiiy uyg'unlik jihatlari tahlil qilingan. Muqimiy asarlaridagi xalqparvarlik, tanqidiy realizm va ma'rifatparvarlik ruhi keyinchalik jadidlar ijodida yangi bosqichda, keng qamrovli va islohotparvarlik g'oyalari bilan davom etgan. Maqolada ushbu ikki adabiy oqim o'rtasidagi tematik, stilistik va uslubiy bog'liqliklar adabiyotshunoslik manbalari asosida yoritilgan hamda iqtiboslar bilan boyitilgan.

Kalit so'z: Muqimiy, jadid adabiyoti, g'oyaviy uyg'unlik, badiiy tafakkur, ma'rifatparvarlik, xalqparvarlik, adabiy meros, milliy uyg'onish, realizm, satira, ma'naviy islohot.

Kirish

O'zbek adabiyoti tarixida XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yuz bergan madaniy-ma'naviy uyg'onish davri alohida o'rin tutadi. Bu davrda shakllangan badiiy tafakkurda ikki asosiy oqim – Muqimiy ijodiy merosi va jadid adabiyoti muhim rol o'ynadi. Har ikki yo'nalish vakillari millatning tafakkurini uyg'otish, ijtimoiy ongini o'stirish, ilm-ma'rifat targ'iboti, xalqning ma'naviy uyg'onishi yo'lida xizmat qildilar. Mazkur maqolada Muqimiy va jadid adabiyoti o'rtasidagi g'oyaviy va badiiy uyg'unlik nuqtalari tahlil qilinadi.

Muqimiy o'z davridagi amaldorlar, ulamolar, savdogarlarning nodonligi, poraxo'rliги va jaholatini hajv qilib, xalq hayotidagi adolatsizliklarga qarshi qalam tebratgan adibdir. Uning "Sayohatnoma" asarida Farg'ona vodiysidagi turmush manzaralari badiiy realizm asosida tasvirlanadi. Adabiyotshunos Sh. G'aniyev yozadi:

"Muqimiy o'z asarlarida xalq hayotini haqqoniy aks ettirishga harakat qildi. Bu orqali u o'zbek adabiyotida tanqidiy realizmning ilk namunalarini yaratdi"⁷

- Xalqparvarlik, ya'ni oddiy xalqning ahvoli, uning og'ir turmushi,
- Tanqidiy ruh, ayniqsa, jamiyatdagi adolatsizlik, amaldorlarning poraxo'rliги,

⁷ (G'aniyev Sh. Muqimiy hayoti va ijodi. – T.: Fan, 1978. – B. 34).

- Ma'rifatga da'vat, ilmga bo'lgan chaqiriqlar asosiy g'oyaviy yo'nalish bo'lib xizmat qilgan.

Masalan, Muqimiyning "Sayohatnoma" asarida u Qo'qon, Marg'ilon, Andijon kabi shaharlarni kezib, u yerdagi ijtimoiy tengsizlikni, xalqning azob-uqubatini real tasvirlaydi. Bu uslub keyinchalik jadid adabiyotiga kuchli ta'sir o'tkazdi.

Jadidchilik harakati o'zbek xalqi hayotiga yangi bir ruh, yangi bir qarash olib keldi. Jadidlar o'z ijodida:

- Ilm-ma'rifat, dunyoviy bilimlarni keng yoyish,
- Islohot g'oyasi, jamiyatda yangilanish va zamonaviylashuvga chaqiriq,
- Ayollarning ozodligi, ta'limga erkin kirish huquqi,
- Milliy uyg'onish, o'zligimizni anglash, millat g'ururini oshirish kabi g'oyalarni ilgari surdilar.

Abdulla Avloniy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Cho'lpon, Fitrat, Behbudiy kabi jadid adiblar Muqimiyning ma'rifatparvarlik ruhidan ilhomlanib, uni zamon talabiga moslashtirdilar. Muqimiy ham, jadidlar ham o'z ijodlarida xalq hayoti, uning taqdiri, ijtimoiy ahvoli haqida chuqur qayg'urdi. Muqimiy ijtimoiy tengsizlikni ko'rsatgan bo'lsa, jadidlar bu tengsizlikdan chiqish yo'li – ta'lim, islohot, taraqqiyot deb bildilar. Muqimiy ilm-fan, ma'rifat haqida she'rlar bitgan, ulamolarni ulug'lagan. Jadidlar esa bu g'oyani kengaytirib, maktab islohotlari, yangi usulda ta'lim berish, o'quv qo'llanmalari yaratish bilan amaliy ish olib bordilar. Ijtimoiy adolatsizlik, poraxo'rlik, johillik – har ikki adabiy oqimning asosiy tanqidiy mavzularidan bo'lib, bu muammolarga qarshi adabiy kurash olib borildi. Har ikki oqim vakillari o'zbek xalqining qadimiy madaniy merosini asrash, milliy til, tarix, urf-odatlar haqida yozgan. Ayniqsa, jadidlar milliy uyg'onish g'oyasini faol ilgari surganlar.

Muqimiy jamiyat hayotini real aks ettirgan ilk adib bo'lsa, jadidlar bu uslubni rivojlantirib, realistik roman, hikoya va dramalarni yaratdilar. Masalan, Cho'lponning "Kecha va kunduz" asari bunga misol bo'la oladi.

Muqimiy o'z asarlarini xalq tushunadigan soddaligi bilan ajralib turadigan til bilan yozgan. Jadidlar ham shu an'anani davom ettirib, murakkab forsiy so'zlardan holi, ravon, soddad adabiy til yaratishga harakat qilganlar. Muqimiyning hajviy she'rlari jamiyatdagi nuqsonlarni kulgi orqali fosh etgan. Jadid adabiyotida ham satira muhim o'rin tutadi. Avloniy, Fitrat kabi adiblar ijtimoiy illatlarni hajv vositasi bilan yoritganlar. Muqimiy lirikasida ijtimoiy fikr va shaxsiy tuyg'ular uyg'unlashgan. Jadidlar bu an'anani chuqurlashtirib, she'riyat orqali milliy ruhni ifoda etganlar.

Xulosa

Muqimiy va jadid adabiyoti o'rtasida g'oyaviy va badiiy jihatdan kuchli uyg'unlik mavjud. Muqimiy xalq og'zaki ijodiyoti va an'anaviy adabiyot bilan zamonaviy realizmni bog'lagan bo'lsa, jadidlar esa shu asosda yangilanish, ma'rifat va taraqqiyot g'oyalarni chuqurlashtirib, o'zbek adabiyotini yangi bosqichga olib chiqdilar. Har ikki oqim o'z zamon va xalqining og'ir taqdiriga befarq bo'lmagan, badiiy so'z orqali ma'naviy

uygʻonish yoʻlida kurash olib borgan katta maʼnaviy harakatning ifodasi boʻlib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gʻaniyev, Sh. (1978). Muqimiy hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Sodiqov, N. (2004). Oʻzbek adabiyoti tarixi (1-kitob). – Toshkent: Oʻqituvchi.
3. Haqqulov, I. (2006). Adabiyot va maʼrifat yoʻli. – Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Yoʻldoshev, M. (1997). Oʻzbek adabiyoti tarixi va nazariyasi. – Toshkent: Oʻzbekiston.
5. Qosimov, B. (2008). Tanqidiy realizm va Muqimiy ijodi. // Oʻzbek tili va adabiyoti, 3-son.
6. Karimov, M. (2012). Muqimiy – realizm asoschisi. – Andijon: Isteʼdod.
7. Maʼmurov, B. (2010). Oʻzbek mumtoz va yangi adabiyotidan saboqlar. – Toshkent: Oʻqituvchi.